

Elektron kitabxanalarda beynəlxalq informasiya resursları və onlardan istifadə problemləri

İnformatika və avtomatika

Mahmudova S.D.

Azərbaycan Dövlət Neft və Sənaye Universiteti

E-mail: salakhat@inbox.ru

Azərbaycan kitabxanalarında internetdən istifadə və beynəlxalq elektron informasiya məkanına giriş imkanları və bu prosesin geniş istiqamətdə inkişafı mühüm məsələlərdən biridir. Beynəlxalq elektron informasiya mənbələrinə çıxış Azərbaycan Kitabxana İnformasiya Konsorsiumu tərəfindən yaradıldı. Konsorsiumun fəaliyyəti rəqəmli informasiya xidmətləri, virtual kitabxana və bu sahəyə maraq yaratmaq məqsədilə elektron mənbələr, elektron resurslardan istifadə və beynəlxalq əməkdaşlıq etməklə, elektron resursların əlçatan olmasını təmin etməklə əlaqələndirilir. Azərbaycan kitabxanalarında ən çox müraciət olunan, bir çox elmi informasiya resursları və məlumat axtarış mənbəyi ilə zəngin olan “EBSCO” verilənlər bazası 1984-çü ildən fəaliyyətə başlayıb və 375-dən çox məlumat bazasında 2 milyondan artıq materialı əhatə edir. Hazırda baza dünyanın bir çox ali təhsil müəssisələrində, kitabxanalarında toplanan minlərlə jurnal, kitab və digər nəşrlərlə əhatə olunmuşdur. “Applied and Computational Mathematics”, “International Journal of Academic Research” və s. elmi jurnallardan “EBSCO” məlumat bazasından 6 mindən çox kitabxana və ali təhsil müəssisələri istifadə edir.

Açar sözlər: elektron resurslar, rəqəmli informasiya xidmətləri, elektron informasiya mübadiləsi, verilənlər bazası.

Giriş

Son illərdə Azərbaycanda elektron kitabxanalar və ümumilikdə müasir kitabxana-informasiya mühitinin formalaşması sahəsində nəzərəcərpacaq addımlar atılmışdır. Bu baxımdan da qeyd edilən vacib istiqamətlərdən biri olan elektron kitabxanaların formalaşması və elektron resurslardan istifadə sahəsində əsaslı işlər dövlət başçısı İlham Əliyevin “Azərbaycanda kitabxanaların fəaliyyətinin yaxşılaşdırılması haqqında 20 aprel 2007-ci il sərəncamı və “Azərbaycan Respublikasında Kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı” kimi vacib dövlət sənədlərinin qəbul edilməsindən sonra daha intensiv aparılmağa başlanılmışdır. Dövlət Proqramında kitabxanaların informasiya cəmiyyətində qabaqcıl rolunu xüsusi qeyd olunur və deyilir ki, kitabxanalar dövlət islahatlarının həyata keçirilməsinə yardımçı olur, elm, təhsil, sosial inkişaf, iqtisadiyyat və mədəniyyət prosesinə fəal təsir göstərir.

Məsələnin qoyuluşu

Son dövrlərdə elektron kitabxana fenomeni qabarıq şəkildə əhəmiyyət kəsb etmiş və informasiya cəmiyyətinin inkişafında, elektron resursların yaradılmasında və istifadəsində xüsusi rol oynamaqla yanaşı fondun rəqəmsallaşdırılması, elektron sənəd arxivlərinin yaradılması və istifadəçilərin tələbatına uyğun elektron resursların yaradılması sahəsində mühüm işlər görülmüşdür.

Dünya elm sferasına məşhur kitabxanaların, universitet və nəşriyyatların elektron bazala-

rına - “EBSCO”, “Polpred.com”, “Springer Science”, Web. of Knowledge,- Web.of Science”, “One Petro” və s.bazalara müraciət etmədən, kitabxana informasiya mübadiləsi aparmadan müasir oxucuların sorgusunu bütünlüklə ödəmək mümkün deyil. Bunlara həmçinin Azərbaycana aid elektron resurslar da aiddir. Belə ki, ”Azərbaycanın elektron resursları” adlı ayrıca keçid (link) mövcuddur. Dövlət dəstəyi ilə reallaşan bu kulturoloji-intelektual layihə qlobal informasiya məkanında Azərbaycan dilli elektron resurslar arasında özünəməxsus xüsusi yer tutan bir portaldır.

Həll üsulları

Hazırda Azərbaycan Kitabxana İnformasiya Konsorsiumu və Azərbaycan Kitabxana İşinin İnkişaf Assosiasiyası İctimai Birliyi çərçivəsində universitet kitabxanaları və digər kitabxanalar üçün “EBSCO” beynəlxalq nəşriyyat bazasının humanitar, kompüter, mühəndislik, iqtisadiyyat, fizika, kimya, nəqliyyat, ictimai-siyasi, mexanika, geologiya, neft və s. sahələri əhatə edən 9000 (onlardan 7851-i resenziya olunan) jurnalların və 2500-dən artıq tam mətnli kitab və broşurların yerləşdiyi verilənlər bazalarının elektron resurslarından istifadə açıqdır. Verilənlər bazalarında yeni sistem üzrə kitablar, dövrü mətbuat, jurnallar, məqalələr, avtoreferatlar və onların arxivləri üzrə axtarış aparmaq mümkündür. Axtarış prosesi kitabın, məqalənin adına, sərlövəsinə, müəllifinə, açar sözlərə, mövzusunə və yaxud hansı elm sahəsinə aid olmasına görə axtarılır. Bu axtarış formasında eyni zamanda bir neçə axtarış meyarı seçilə bilər. Açar sözlər vasitəsilə axtarış sahəsində əlavə dəqiqləşmələr də aparmaq mümkündür. Verilənlər bazasına daxil olan məlumatlardan istifadə zamanı müəllif hüquqlarının qorunması meyarları nəzərə alınır. Konsorsiumun məqsədi üzvlər arasında informasiya mənbələrini bərabər paylaşmaq, əldə olunan elektron ehtiyatların miqdar və keyfiyyətini artırmaq, eləcə də üzvlərin sayını daim şoxaldaraq daha geniş qurum yaratmaqdır. Hazırda Azərbaycan Kitabxana İnformasiya Konsorsiumu dünya mədəniyyətinin inkişafında bilavasitə rol oynayan eIFL.net beynəlxalq Kitabxana Konsorsiumunun tam hüquqlu üzvüdür. Ölkəmizin bir neçə kitabxanası məhz bu təşkilatın kanalları vasitəsilə dünyada çox məşhur olan “EBSCO” məlumat bazasına çıxış əldə etmişdir. EBSCO” ilə əməkdaşlığın perspektivlərindən danışarkən təkcə onu qeyd etmək kifayətdir ki, üzv kitabxanalar Kembric Universiteti nəşriyyatının və Pro Quest nəşriyyatının (ABŞ) tam mətnli elektron nəşrləri ilə təmin olunur.”EBSCO”bütün bunlarla bərabər təkcə ABŞ və Avropada deyil, dünyanın başqa yerlərində nəşr olunan sənədlərin elektron variantlarını da oxucularımıza təqdim edir. Həmçinin Konsorsiumun üzvləri üçün fevral ayının 15-dən Türkiyənin ilk və tək Türkcə e-kitab məlumat bazasına yerləşdirilmiş 250 nəşriyyatında nəşr olunan 10.000-dən çox kitabdan sərbəst şəkildə istifadə etmək mümkün olacaq.

Ümumilikdə, “EBSCO” məlumat bazası 20-dən artıq mövzunu özündə birləşdirmişdir. Bura “Kompüter və proqramlaşdırma texnologiyaları”, ”Fizika”, “İqtisadiyyat, biznes, menecment”, “Kimya”, “Ətraf mühit”, “Geologiya”, “Neft”, “Politologiya, siyasi elmlər” “Fəlsəfə”, “Dil və dilçilik”, “Tibb”, “Kitabxana” və s. mövzular daxildir.

Universitetlərin elektron kitabxanalarında “EBSCO” beynəlxalq nəşriyyat bazasından sonra mühüm yerlərdən birini də Rusiya Federasiyasının “Polpred.com” verilənlər bazası tutur. Adı çəkilən verilənlər bazasına Rusiyanın 8 federativ dairəsi üzrə 53 sahədən 600 mənbə və son 20 ili əhatə edən neft, qaz, geologiya, tarix iqtisadiyyat və digər sahələri əhatə edən informasiyalar yerləşdirilmişdir.

Ölkəmizdə dünya elektron kitabxanasının elektron nəşrlərindən və ”Google Scholar” kimi beynəlxalq informasiya bazasından da geniş istifadə olunur. Azərbaycan kitabxanaları qlobal informasiya massivləri ilə yanaşı, regional informasiya mənbələrindən də yararlanır. Bu baza elmi bibliografik məlumatları özündə əks etdirir və Azərbaycan oxucusu üçün açıqdır və istifadəsinin mümkünlüyü müsbət hal kimi qiymətləndirilir. Bazalardan istifadə təkcə əməliyyat axtarış sistemi deyil, eyni zamanda elmi mütəxəssislərin tədqiqatçıların səviyyəsini, effektivliyini qiymətləndirmək üçün əsas mənbədir.

2012-çi ildə Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası ilə (AMEA) Almaniyanın “Springer Science” adlı bazası arasında müqavilə imzalandı. Bu geniş məlumat bazası da Azərbaycan oxu-

cusu üçün açıq olub dəqiq və təbiət elmləri sahəsində kitabları, jurnalları toplayan və əks etdirən bir beynəlxalq nəşriyyat bazasıdır. Nəşriyyatın “SpringerImages” elektron bazası elm, texnologiya və tibbə aid 1,8 milyon kolleksiya üzrə axtarış etdirən unikal bir bazadır. İki il ərzində Azərbaycan kitabxanalarında “Springer Science” məlumat bazası üzrə axtarış öz müsbət nəticələrini vermişdir. Belə ki, Azərbaycan alimlərinin bu jurnalda məqalələrinin sayı daima artır. Bununla yanaşı ölkəmizin geniş oxucu kütləsi kitabxanalar vasitəsilə “Chemical Abstracts”, “Mathscinet” və başqa bu kimi ödənişli məlumat bazalarına da daxil ola bilirlər.

Ali təhsil müəssisələrində istifadə olunan beynəlxalq elmi informasiya resursları ilə zəngin olan (ing. Institute of Scientific Information –İSİ Thomson) ödənişli Web of Knowledge bazasıdır və bu baza elmi biliklər şəbəkəsini özündə birləşdirir. Bazada olan 12000 jurnal, kitab və konfrans materialları Azərbaycan oxucusunun istifadəsindədir.

Kitabxana texnologiyasında informasiya mübadiləsi və elektron resurslardan qarşılıqlı istifadə kitabxanaların bir-birinə ötürdüyü konkret səviyyəli məlumat nümunəsidir, elmi-mədəni əməkdaşlığın gələcəkdə hansı formaya transformasiya oluna biləcəyini müəyyənləşdirir. Burada bir sual meydana çıxır. Kitab nəşri olmazsa, kitabxanalar nə ilə və necə mübadilə aparacaqlar? Məsələyə bu aspektdən baxsaq bu proses 30-40 il ərzində kitab, kağız formasında mövcudluğunu itirəcək və təbii ki, ənənəvi kitabxanalar elektron kitabxanalarla əvəzlənəcək. Nəzəri cəhətdən bütün kitabxanalar elektronlaşdırılacaq və elektron kitabların beynəlxalq mübadiləsinə ehtiyac böyük olacaq. Bu yanaşma cəmiyyətə faydalılığını göstərəcək ki, bu da iqtisadi- siyasi inkişaf ilə bağlıdır. Göründüyü kimi Azərbaycanda əhalinin savadlılıq səviyyəsi kifayət qədər yüksəkdir. Bu onu deməyə əsas verir ki, Azərbaycan MDB məkanında liderdir. Buradan da belə bir qənatə gəlmək olar ki, ölkədə əhali çox mütləq edir və bu beynəlxalq kitab mübadiləsi sahəsində də dünyada aparıcı yerlərdən birini tutmağımıza real təminat verir.

Beləliklə, Azərbaycan kitabxanalarında beynəlxalq informasiya resurslarından istifadəni aşağıdakı kimi səciyyələndirmək olar:

- respublikamızın kitabxanalarında elektron informasiya məkanına çıxış yüksək səviyyədə, ödənişli və ödənişsiz icra olunur;
- beynəlxalq rəqəmli informasiya fondlarında respublika kitabxanalarının konteksti öz əksini tapıb;
- Azərbaycan müəlliflərinin xarici elmi nəşrlərdəki məqalələrinin statistikasını aparılır.

Nəticə

Elektron kitabxanalarda beynəlxalq bazalardan və informasiya resurslarından istifadə sahəsində uğurlar, irəliləyişlər olsa da, kitabxanalar və oxucu-istifadəçilər bu sahədə bir sıra problemlərlə üzləşir: İnformasiya massivləri əsasən xarici dillərdə (ingilis, fransız, alman, rus və s.) olduğu üçün Azərbaycan oxucusu dil baryeri ilə və texniki innovasiyaların inteqrasiyası prosesində yeni biliklərin mənimsənilməsi sahəsində çətinliklərlə üzləşir və yerli müəlliflər sorğu-axtarış alətlərindən istifadə edə bilmirlər. Digər problemlərdən biri də nəşirlərlə və müəlliflərlə münasibətlərin nizamlanması, milli və beynəlxalq hüquqi normalar çərçivəsində müəllif hüquqlarının qorunmasıdır. Elektron kitabxanalarda yaranmış bu kimi çatışmazlıq və problemləri, baryerləri elektron kitabxanaların formalaşmasında əsas baza elementləri olan 1) texniki təminat; 2) riyazi və proqram təminatı; 3) informasiya təminatı; 4) təşkilati təminat; 5) hüquqi təminat məsələlərinin kompleks həlli ilə, kitabxanaların lisenziyalaşdırılması və müəlliflərlə müqavilələrin bağlanması yolu ilə aradan qaldırmaqla nail olmaq olar.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında kitabxana-informasiya sahəsinin 2008-2013-cü illərdə inkişafı üzrə Dövlət Proqramı. – Bakı, 2008.
2. Əliyeva-Kəngərli A. Müasir Azərbaycanda elmin informasiya təminatı və kitabxanalar. – Bakı.: Elm, 2007. – Səh.394.
3. Əliyev R.M., İmanverdiyeva Y.N. Elektron dövlətin informasiya təhlükəsizliyi aktual tədqiqat istiqamətləri. // İnformasiya cəmiyyəti problemləri. – Bakı, 2010, №1. – Səh.3-13.

4. Каримов У.Ф. Автоматизированная информационно-библиотечная система. // Материалы 16-й Межд.конф. Библиотеки и информационные ресурсы в современном мире науки, культуры и бизнеса. – Крым, 2009. – С.162-167.

5. Kərimova S.H. Kommersiya tipli tam mətnli verilənlər bazalarının formalaşması, xüsusiyyətləri və problemləri. // İnformasiya cəmiyyəti problemləri. – 2012, №2(6). – Səh.64-74.

Резюме

Махмудова С.Д.

Международные информационные ресурсы в электронных библиотеках и проблемы их использования

Использование интернета с возможностями доступа в международные электронные базы, а также развитие этого процесса в самом широком понимании, являются одними из важнейших задач библиотек Азербайджана. Вход в международные электронные источники информации был организован Консорциумом библиотек Азербайджана. Деятельность Консорциума направлена на решение задач, связанных с цифровыми информационными услугами, виртуальной библиотекой, и с целью повышения интереса к этой области обеспечение доступности в использовании электронных источников, электронных ресурсов, основанных на международном сотрудничестве. Библиотеки Азербайджана с 1984 года начали сотрудничество с многоинформационной ресурсной базой данных “EBSCO”, охватывающей более 2 миллионов материалов 375-ти баз данных. В настоящее время, в библиотеках многих высших учебных заведений мира собраны журналы, книги и другие издания. Базой данных “EBSCO” пользуются более 6 тысяч библиотек и высших учебных заведений, в том числе и несколько научных журналов “Applied and Computational Mathematics”, “International Journal of Academic Research” и др.

Ключевые слова: электронные ресурсы, цифровые информационные услуги, электронный обмен информации, база данных.

Summary

Mahmudova S.D.

International information resources in electronic libraries and challenges of their using

The access to the internet and to the international electronic information base, as well as the extensive development of this process in the Azerbaijani libraries are among the most important issues. The access to international electronic information sources was created by the Azerbaijan Library Information Consortium. The activities of the Consortium are linked to digital information services, virtual libraries and electronic resources, the use of electronic resources and international cooperation to ensure access to electronic resources to increase the interest in this area. The most famous in Azerbaijani libraries – the “EBSCO” database, rich in many of the most popular scientific information resources and search sources, launched its activities since 1984 and has been covering more than 2 million materials in more than 375 databases. Currently the databases is being covering thousands of journals, books and other publications from various universities and libraries all over the world. The “EBSCO” database is used by more than 6 000 libraries and universities from the different scientific journals such as “Applied Computational Mathematics”, “International of Academic Research” and etc.

Key words: electronic resources, digital information services, electronic information exchange, database.